

نگاهی جامع به تاریخ اصلاحات ارضی

www.ketab.ir

دکتر محمود رضا تدین

۱۴۰۱

سرشناسه	:	تدین، محمودرضا، ۱۳۳۷ -
عنوان و نام پدیدآور	:	نگاهی جامع به تاریخ اصلاحات ارضی / محمودرضا تدین.
مشخصات نشر	:	گرگان: انتشارات نوروزی، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	:	ی، ۳۹۶ ص.
شابک	:	978-622-02-2313-9
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	ص.ع. به انگلیسی: Mahmoud reza Tadayon. A comprehensive look at the history of land reform
یادداشت	:	کتابنامه.
موضوع	:	اصلاحات ارضی -- ایران Land reform -- Iran بنه -- ایران -- تاریخ Boneh -- Iran -- History•
رده بندی کنگره	:	۱۳۳۲HD
رده بندی دیویی	:	۳۱۵۵/۳۳۳
شماره کتابشناسی ملی	:	۸۱۳۷۹۳۶
اطلاعات رکورد کتابشناسی	:	فیا

نگاهی جامع به تاریخ اصلاحات ارضی

تالیف: دکتر محمودرضا تدین

ویراستار: دکتر محمدحسام تدین

طراح جلد: مهندس علی عزیزپور

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۱

مشخصات ظاهری: ۳۹۶ ص

قطع: وزیری

شمارگان: ۵۰۰

شماره شابک: ۹-۲۳۱۳-۰۲-۶۲۲-۹۷۸

چاپ و نشر: نوروزی-۱۷۳۲۲۴۲۲۵۸

قیمت: ۱۳۰۰۰۰ تومان

حق چاپ برای نویسنده محفوظ می باشد.

نشانی: گلستان، گرگان، خیابان شهید بهشتی، بازار وصال (ع)، ۰۱۷-۳۲۲۴۲۲۵۸

دورنگار: ۰۱۷-۳۲۲۲۰۰۴۷ آدرس الکترونیکی: Entesharate.noruzi@gmail

سایت انتشارات: www.Entesharate-noruzi.com

پیش‌گفتار

پیش از انقلاب صنعتی، کشاورزی تنها و بزرگترین بخش تولید و اشتغال در اکثر نقاط جهان و ایران به حساب می‌آمد؛ اگرچه این بخش از بهره‌وری بسیار پایینی برخوردار بود و به‌سختی نیازهای غذایی جامعه و سایر موارد زندگی روزمره را به‌ویژه برای خانوارهای کشاورز تامین می‌کرد. در کنار بهره‌وری پایین بخش کشاورزی، روابط بین مالکین و کشاورزان، بسیار ناعادلانه و بر اساس پایه‌های فئودالیسم (ارباب- رعیتی) و در برخی مناطق جهان، بر اساس رابطه مالک - برده‌داری بود که به‌شدت باعث بی‌عدالتی و نابرابری‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و آموزشی شده و در نهایت منجر به گسترش فقر، گرسنگی و عقب‌افتادگی جوامع کشاورزی به‌ویژه مناطق روستایی و با شدت کمتری مناطق شهری شده بود. وجود این روابط نابرابر، تنها منحصر به رفتار و قدرت مالکان و اربابان محلی نبود، بلکه از سوی سلاطین، پادشاهان، حاکمان و زمامداران، در قالب تصرف زمین‌های کشاورزی به شکل زمین‌های سلطنتی و شاهی، خالصه دولتی، تیول، سیورغال و ... ظلم، ستم و اجحاف مضاعفی بر بخش کشاورزی و به‌ویژه کشاورزان وارد می‌شد. علاوه بر تبعیت کشاورزان و روستائیان از حکومت مرکزی، در بسیاری از مناطق، دولت‌ها اختیارات خود را به‌شکل نظام‌های ملوک‌الطوایفی به خوانین، مالکان، اربابان، منصوبان حکومتی، برداران محلی و گاهی نمایندگان آنان در قالب مباشر و کدخدا واگذار کرده بودند که آنان نیز با ظلم و ستم مضاعف بر همه امور زندگی مردم روستایی و کشاورزان و گاهی تا حد حیات و ممات آنان تاثیر گذار بودند. در این شرایط، میزان زمین‌های کشاورزی، محدود بود و تولید و درآمد حاصل از فعالیت‌های کشاورزی، کفاف امرار معاش خانوار کشاورز، کارگران روزمزد و سایر مشاغل وابسته روستایی را نمی‌داد؛ از طرفی تقریباً در بخش‌های تولیدی غیرکشاورزی نیز ظرفیت اشتغال و جذب نیروی مازاد در روستاها وجود نداشت. اگرچه به‌دلیل استفاده از ماشین‌های کشاورزی، ادوات و دنباله‌بندها بر توسعه سطح زمین‌های کشاورزی افزوده شد؛ اما از آن‌جا که نظام بهره‌برداری از زمین، همچنان بر پایه استثمار و بهره‌کشی از کشاورزان و کارگران کشاورزی در قالب نظام‌های ارباب - رعیتی، نظام‌های سلطنتی یا خالصه دولتی بود تحولی در وضع معیشت کشاورزان ایجاد نشد. با تمرکز و اولویت به توسعه صنعت، نیاز شدیدی به نیروی کار به‌ویژه در بخش‌های صنعتی، خدماتی و شهری پدید آمد. جمعیت مولد و شاغل بر روی زمین از سر ناگزیری مجبور به مهاجرت به شهرها شده و در بخش‌های صنایع و خدمات مشغول به‌کار شدند. با بهبود وضع زندگی طبقه مهاجر و افزایش نرخ زادآوری، جمعیت افزایش یافت؛ اما از آن‌جا که همچنان بخش کشاورزی،

از بهره‌وری بسیار کم و تولید محدود و عدم رضایت کشاورزان (رعیت یا برزگر) رنج می‌برد میزان تولید مواد غذایی در اندازه‌ای نبود که تامین‌کننده مواد غذایی جوامع روستایی و شهری باشد. با توسعه بیشتر بخش صنعت و تحولات اجتماعی-سیاسی آن، که در جوامع مختلف با شدت و ضعف و در بازه‌های زمانی متفاوت در حال رخداد بود حکومت‌ها، دولت‌ها، جوامع، مردم و به‌ویژه کشاورزان بنابر دلایل گوناگون، ناگزیر به تقابل و مخالفت با فئودالیسم شدند. کشاورزی مبتنی بر ارباب - رعیتی و بی‌عدالتی حاصل از این نوع نظام بهره‌برداری، دیگر قادر نبود با اجحاف به نیروهای کار ارزان خود و فشار مضاعف اربابان، مالکان و خوانین، هم‌چون گذشته نیاز بازار به مواد غذایی و پرداخت مالیات را برآورده کند؛ زیرا به‌شدت دچار ناکارآمدی تولید شده بود. این عوامل و سایر متغیرهای قابل بحث، مانند دسترسی کشور به منابع جدید از قبیل توسعه صنایع نفت و درآمدهای سهل و بالای آن، منجر به کاهش جایگاه بخش کشاورزی در تامین مالیات برای دولت‌ها و توسعه بخش کشاورزی فدای توسعه بخش صنعت، خدمات و شهرنشینی شد. در کنار این عوامل، مطالبه‌گری نخبگان از قشرهای مختلف، مراجع و رهبران دینی، مصلحان، روشنفکران، فانیان، آگاهی و خودباوری کشاورزان و سایر طبقات جامعه در حق‌طلبی، رفع نابرابری و بی‌عدالتی و تصمیم به تعیین حق سرنوشت خویش که از سال‌های قبل در قالب نهضت تنباکو و در پی آن انقلاب مشروطه بروز کرده بود لزوم بازنگری در کشاورزی سنتی، زمین‌داری و اصلاحات ارضی را اجتناب‌ناپذیر می‌کرد. در همین زمان، تغییرات و تحولات مشابهی در روابط زمین‌داری در کشورهای همسایه در حال رخداد بود و از طرفی تاثیر قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی که در راستای سیاست‌های خود بر ضرورت تحول در نظام‌های بهره‌برداری از زمین تاکید داشتند لزوم تغییر در بخش کشاورزی به‌ویژه در قالب اصلاحات ارضی را برای دولت‌ها گریزناپذیر می‌کرد. نظام‌های ملوک‌الطوایفی، اربابی و خان‌خانی، دیگر نه‌تنها مورد پذیرش اجتماعی نبودند؛ بلکه به‌عنوان عاملی مخرب و مانعی بزرگ در توسعه بخش‌های جامعه به‌ویژه روستایی به‌حساب می‌آمدند. از دید ثبات و امنیت، قدرت‌های محلی در وهله نخست موجب ایجاد خطر و تضعیف اقتدار دولت مرکزی می‌شدند و تمامیت ارضی و حاکمیت جامع کشور را به‌خطر انداخته بودند و در مرحله بعد، به‌دلیل ستم، آزار و ظلمی که به جامعه روستایی و شهری می‌کردند از سوی مردم قابل تحمل و ادامه بقاء نبودند. آرایه اطلاعات در مورد عوامل موثر بر توسعه روستایی، اصلاحات ارضی، مالکیت و نوع نظام‌های بهره‌برداری و تجزیه و تحلیل‌های مربوط به بخش کشاورزی، از جمله تحولات بخش‌های زراعت و باغبانی، دامپروری، شیلات، جنگلداری و منابع طبیعی و از همه مهم‌تر نیروی مولد کشاورز، به‌عنوان منابع توسعه اقتصادی-اجتماعی، معیشت روستایی، خدمات

محیطی و ثبات سیاسی اهمیت زیادی دارند. از آن جا که زمین زیربنای بسیاری از عوامل مهم در تمام بخش های زندگی روستایی و شهری است هرگونه تحول و تغییر در بخش کشاورزی، نه تنها بر این بخش و عوامل درگیر بر آن تاثیر می گذارد؛ بلکه سبب تحولات و اتفاقات بزرگ اجتماعی- اقتصادی، سیاسی و فرهنگی در جامعه می شود. در قرن بیست و یکم، توسعه کشاورزی، برای رشد اقتصادی، فقرزدایی و پایداری محیط زیست اساسی است. از این رو، کتاب حاضر سعی دارد تا با نگاهی تاریخی و تحلیلی به موضوع اصلاحات ارضی و نوع مالکیت و بهره برداری از زمین در سده اخیر در ایران بپردازد؛ زیرا این تحولات تاثیر شگرفی بر فرایندهای توسعه ای کشور داشته است و هم چنان پیامدهای آن و نوع رفتار و سیاست های موجود بر نوع مالکیت و چگونگی بهره برداری از زمین تاثیرگذار است و موضوعی است که هم در زمان حال و هم در آینده، هم چنان دارای اهمیت و مورد توجه است، از این رو، نویسنده کتاب امیدوار است که مطالب ارائه شده، راه گشای سیاست گذاران، تصمیم گیران بخش کشاورزی و توسعه روستایی و شهری و به ویژه کشاورزان، که عاملان اصلی چرخه تولیدات کشاورزی هستند قرار گیرد تا بر اساس رخدادهای گذشته، بتوان چشم اندازها و راهبردهای مثبتی برای آینده کشاورزی ترسیم کرد.

محمودرضا تدین

www.ketab.ir

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول	۱
تعاریف، واژگان زمین و اصلاحات ارضی	۱
۱-۱ اهمیت زمین	۱
۱-۲ تعاریف اصلاحات ارضی	۲
۱-۳ ضرورت‌های اصلاحات ارضی	۵
۱-۴ ابعاد اصلاحات ارضی	۶
۱-۵ انواع مالکیت اراضی در ایران	۶
۱-۶ اجاره، آجر، مکاری، موجر، مستأجر و اجیر	۷
۱-۷ اجرت	۷
۱-۸ اجرت‌المثل	۸
۱-۹ مُساقات	۸
۱-۱۰ مزارعه	۸
۱-۱۱ مُضاربه	۹
۱-۱۲ ارث	۹
۱-۱۳ حَصه	۱۰
۱-۱۴ مُشاع	۱۰
۱-۱۵ ملک	۱۰
۱-۱۶ اثر ملکیت	۱۱
۱-۱۷ انواع ملکیت	۱۱
۱-۱۸ اسباب ملکیت	۱۲
۱-۱۹ وقف	۱۲
۱-۲۰ ملکیت در وقف	۱۲
۱-۲۱ موقوف‌علیه	۱۲